

múltán vissza fogunk térni az irodalom természetes állapotához, a realizmushoz”. Lehet, hogy beszélgetőtársaim között van, aki így gondolja, én viszont nem gondolom így, és emlékeim szerint nem is adtam egyetlen írásomban sem jelét annak, hogy így gondolnám. *A legszebbek?* című írásom Bodor által idézett szöveghelyében még csak nem is a posztmodernről írok, hanem világosan és egyértelműen arról, hogy Orbán János Dénes például mit tanult Parti Nagy Lajostól. Szerintem is történelmi korszak a posztmodern (ez szó szerint is szerepel a könyvemben) és erre a korszakra jellemző állapot, de ennek keretei között beszélünk posztmodern magatartásról, szemléletmódról, posztmodern irodalmiságról és a posztmodern irodalmi stílusjegyeiről is, amelyek egy-egy alkotásban fel is ismerhetők akár. Úgy látom, Bodor azt hiszi, hogy én posztmodernellenes irodalmár vagyok, azt írja például egy másik helyen, hogy a szerinte rám jellemző, Barthes nevéhez kapcsolódó „élvező olvasás”, az önellentmondásom részeként, „éppen a szinte minden szövegben elutasított »posztmodern« egységcsomag alapdarabja”. Lehet, hogy egyik-másik beszélgetőpartnerem mond valami elutasítót a posztmodernnel kapcsolatban, csakhogy én egyetlen egy szövegemben sem utasítom el a posztmodern. Hogy is tehetném? Posztmodern korunkban kritikusként, irodalomtörténészként a posztmodern irodalmi megjelenési formái a vizsgálat tárgyát képezik számomra, önmagukban sem igenlő, sem elutasító érzelmi reakciót nem váltanak ki belőlem. Arról nem is beszélve, hogy a posztmodernitás jegyében fogant alkotások között éppúgy talállok értékeset, kedvemre valót, mint a más jegyekben fogant alkotások között. Ezt több írás és szöveghely bizonyítja e kötetemben (ahogy a korábbiakban is), amit viszont Bodor állít, azt egyetlen egy sem. Nem én vagyok tehát az, akivel szemben a posztmodern védelme mellett ki kell állnia, akinek a posztmodern nagyszerűségét vagy „a nyelvközpontú irodalom jelentőségét” bizonygatnia kell, mert ez utóbbit is éppúgy elismerem, ahogy ő, de még inkább az irodalom nyelvközpontúságát.

Azt is írja Bodor, hogy „Elek, Görömbei András és mások nyomán felrója az 1980–90-es évek irodalmának, hogy csak a szövegekkel hajlandó foglalkozni, és nem fordít figyelmet a szövegek referencialitására és agitatív közleményeire.” A fentiek után talán már nem is meglepő, hogy ez sem igaz. Sem Görömbei András, sem mások nyomán nem rovom fel ezt. (Egyébként, ahogy ismerem, illet Görömbei sem ró fel.) Nem véletlenül nem idéz Bodor ezúttal sem idevágó szöveghelyet a könyvemből, ugyanis nem található ilyen benne. Akkor miért állítja vajon? Csak feltételezhetem, hogy azért, mert enélkül nem sok értelme lenne szembeállítani a posztmodernitás íróját, aki „nem hajlandó felelőtlenül hadovázni sorsról, népről, nemzetéről, társadalomról” a „népinek kinevezett szerzők sorá”-val. Csakhogy, mivel a premissza hamis, így is értelmetlen minden belőle kibontott, hozzá kapcsolt további állítás.

Azt is írja Bodor, hogy „Elek és több beszélgetőtársa is hajlik arra, hogy a nyelv játékeit komédiázzanak, az esztétikai értékvilág szimplifikálásának, emberi léthelyzetek kikacagásának, feloldásának vagy kikerülésének interpretálja...”. Türelmemet meg-

őrizve erre is csak azt tudom mondani, hogy téved, nem hajlok erre, és nincs is erre utaló jel a kötetemben, nem véletlenül nem idéz idevágóan se semmit tőlem.

Egyetlen alkalommal idéz engem hosszabban (a *Darabokra szaggatott magyar irodalom [?]* című esszémből) írása vége felé, amikor a „konzervatív” irodalomról, „konzervatív irodalmi művek”-ről elmélkedik. Megállapítja, hogy „Amiket Elek erről mond, azok vagy később begyepesedett írók korábbi tevékenységére vonatkoznak, vagy nem irodalmi jelenségek”, s ezután idéz tőlem. Csakhogy „később begyepesedett írók korábbi tevékenységéről” én semmit nem mondok, s ha maga is látja, hogy nem irodalmi jelenségekről beszélek az idézetben, akkor miért idézi vajon az irodalommal kapcsolatos saját nézeteivel szemben? Ráadásul én konzervatív irodalmi művekről soha nem beszélek, a „konzervatív irodalom” kifejezést is egyetlen egyszer használom történelmi fogalomként egy beszélgetésben (*Bonyolult irodalmi képletek*) a két háború közötti kánonok kapcsán. Ennek kapcsán azonban egy nagyszabású konstrukciót fölépíteni a „konzervatív” és a posztmodern irodalom értékkülönbségéről, ismét csak elég meglepő. A magyar szellemi, így az irodalmi életben is elég sokan kavarják össze-viszsa a fogalmakat, ideológiákat, politikaiakat esztétikaiakkal, irodalmiakkal például, de olyan szakembereknek, mint Bodor, talán mégsem kellene. Nagy garral kijelenti, hogy „jelentős konzervatív irodalmi művek nem léteznek”. S vajon ki állította ennek az ellenkezőjét? Én biztosan nem, mert szerintem „konzervatív irodalmi művek” általában nem léteznek, sem jelentősek, sem kevésbé jelentősek. A konzervativizmus ugyanis a 18. század vége óta az egyik meghatározó ideológiai rendszer, olyan, mint a liberalizmus vagy a szocializmus (már amit a szociáldemokraták képviselnek). Ahogy liberális vagy szociáldemokrata irodalmi művek nincsenek, úgy konzervatívok sem. Épp ezért – hogy végre valami vita is legyen már köztünk a sok egyetértés mellett – Bodor azon állításával nem tudok egyetérteni, mely szerint „A konzervativizmus fő értékei (a létbiztonság, az értékőrzés, a tekintély tisztelete stb.) a művészi alkotótevékenységgel összeegyeztethetetlenek.” De talán Bodor maga sem ért egyet magával, mert néhány sorral lejjebb, más összefüggésben azt írja: „Természetesen ennek nem mond elment, hogy kitűnő írók konzervatív elvek szerint gondolkodnak a társadalmi problémákról”. Azt is írja, hogy „ha valakikre, hát a falukutatókra vagy a velük eszmetárs népi írókra nem lehet ráhúzni a konzervativizmus kényszerubbonyát.” De ki akarja rájuk húzni vajon? Én biztosan nem, mert nem is írtam róluk, és egyébként is tisztában vagyok azzal, hogy a két háború közötti népi írók menyire nem voltak egységesek ideológiai szempontból, s hogyan keveredtek még egyes alkotók eszmevilágában is a baloldali, szocialista gondolatok olyan konzervatívoknak is minősíthetőkké, mint a hagyományok, a család, a nemzet iránti elköteleződés.

Bodor közvetlenül az előbb idézett mondata után azt írja: „Nem folytatom, bár ezer apró megjegyzésem lenne még, de a lényegét talán sikerült elmondanom.” Mintha csak az idézett mondatának, vagy akár a korábbiaknak, bármi köze lenne hozzá, a nézeteimhez, azok lényegéhez. Sajnos nincs.

Bodor Béla

Két szó: lényeg és sajnós

Engem is meglepett Jenei László javaslata, hogy az Elek Tibor tanulmánykötetéhez fűzött reflexióimat elküldené a szerzőnek, afféle viszontreflexió reményében, de nem azért, mert ezt a diskurzust reménytelennek gondolom („nem látom érdemi, előre-mutatató, mások okulására is szolgálható vita lehetőségét”, mondja Elek; én igen), hanem mert elszoktam attól, hogy vannak efféle vállalkozásra hajlandó fórumok. Az utóbbi évtizedekben a „pluralizmus” nem feltétlenül a vélemények szabadságát, hanem sokszor az egymás gondolatai iránti érdektelenséget jelenti: mindenki mondja a magáét. Ez szerintem méltatlan a bölcsészettudomány tradícióihoz: ez nem az azonos tudományterületen belül meglévő eltérő nézetek, árnyalatok egyenlő létjogosultságát elismerő gondolkodásmód, hanem a baromfiudvar mentalitása. (Elek hajlamos az ilyen megállapításaimat magára venni, ezért sietek leszögezni, hogy őt a legkevésbé sem hibáztatom ennek a helyzetnek a kialakulásáért. Ezért is diskurálok vele.)

Elek fájjalja, hogy nem „a kötetben található szövegek bemutatása, elemzése, értelmezése révén” próbálom feltárni „a szerző irodalomszemléletét, esztétikai nézeteit, kritikai eredményeit és/vagy fogyatékosait”. A helyzet azonban az, hogy könyvében a legszűkebben számolva is legalább kétezer állítás található, mind valamilyen pozícióban, idézetként, ironikusan, egyetértőleg, más szövegekre történő utalásként, és így tovább. Én ezek közül megjelöltem, széljegyzeteztem legalább ötszázat. Ez pedig így kezelhetetlen. Arra törekedtem tehát, hogy azokból a kijelentésekből, melyek vélhetőleg a szerző álláspontját tükrözik, és valamifajta rendszer elemeinek mutatkoznak, kiemeljek néhányat és összevegyem a magam gondolataival.

Öszintén örvendek, hogy Elek az általam az övéként rekonstruált nézetrendszer és az én alapelveim közül az enyémekehez érzi magát közelebb állónak. Csakhogy ha a felvetődő kérdések többségében nincs elvi vitája velem (ha van, akkor sem abban az értelemben, ahogy én gondolom), abból gyakorlati következtetéseket is le kell vonni. Vagyis ha Elek elfogadja, hogy az irodalomtudomány alapvetően vizsgálható entitása az egyes mű, míg a nemzeti irodalom fogalma nem más, mint rendszertani kategória (ezt így nem idézi egyetértőleg, de szerintem szoros következménye az állítás első felének), akkor a „*De hát nem gondolkodunk-e a magyar irodalom egészéről szűkség esetén mindannyian akár szóban, akár írásban?*” (költői) kérdés értelmezhetlenné válik. Vagy a szövegteljesség ismeretét tételezi fel, vagy azt az előfeltevést, hogy annak egy része az egészet reprezentálja. Ezt nevezünk kanonizációnak, és ezt Elek megint csak elutasítja: „félre a kánonokkal, lássuk a műveket magukat!” Mely műveket? *A lényegeseket?* Vagy *sajnos csak* azokat, amelyek felkeltették az érdeklődésünket?

„Ha a magyar irodalomban körbetekintek, egység helyett sokkal inkább látok megosztottságot, szétesettséget”, írja és ismétli. Ami megosztott vagy szétesett, az természete szerint egységes, de valami történt vele, elromlott vagy elrontották. Éppen ez a nézeteink közti különbség *lényege*. „Csak rajtunk áll, csak a mi akarunktól függ azonban az, hogy tagoltságával, megosztottságával *együtt egybe* lássuk-e azt, ami összetartozik.” Hogy láthatnám *egybe* azt, amit *egyáltalán nem* látok? Márpedig amit nem olvastam (a magy. ir. kb. 90%-át, minimum), azt hogyan láthatnám? Mások ítéleteit sajkózhatom, vagy blöffölhetek. Erről is beszélt a Szépirodák Társasága 2006. őszi, Elek által is említett szimpóziumán Margócsy István Bessenyeinek a *Tarimenes utazása* című „egyetemi tananyag-regénye” kapcsán: „...én pl. 12 embernél többet nemigen tudnék mondani a világegyetemben, aki ezt a regényt olvasta volna; ugyanakkor mindnyájan magyar szakosok (nagyon sokan vagyunk!) vizsgáztunk belőle, mint a magyar irodalomtörténet egyik oszlopművéből.” Ezt elkerülendő szívesebben tartom egyenrangú történeteknek a magyar irodalomról szóló elbeszéléseket akkor is, ha teljes egészében hiányzik belőlük a XX. századi erdélyi irodalom, a klasszikus és aktuális avantgárd, a protestáns hitviták irodalmisága vagy a barokk latinitás. Viszont nagyon helyesnek tartom, ha vannak irodalomtudósok, akik a szakmai kommunikáció – *sajnos* – ma alig létező fórumain (pontosan azt látva *egybe*, amit valóban látnak) elmondják a maguk irodalomtörténeteit, amelyeknek ezek is részét képezik.

Az lenne a legfontosabb feladatunk, hogy ezeknek a beszélgetéseknek felkészült, figyelmes hallgatói legyünk. Nem az olvasmányanyag összetétele, hanem az érdeklődés és az érzékenység alkothatja meg azt a bizonyos egységet nyelvi olvasóközösségünkben. És ezeket a tulajdonságokat látom és becslöm Elek Tiborban. Ezért vitázom vele.

Kedves Béla,

úgy látom, mi is csak mondjuk a magunkét, ezért csupán illemből válaszolok (nem is muszáj közölni) a szerkesztőtől és tőled is (újabb reflexiókat kérve) megkapott viszontválaszodra, nem azért, mintha bízna abban, hogy a köztünk még mindig fennálló félreértéseket sikerül eloszlatnom. Az a gyanúm, hogy valamiféle prekoncepciók, előítéletek mentén olvastad a könyvem, és ezektől nem hagytad magad eltántorítani a szövegeim által sem.

Most is azt írod: „Elek hajlamos az ilyen megállapításaimat magára venni...” Tévedsz, nem vagyok hajlamos, és csak azokat a megállapításaidat vettem magamra, azokra válaszoltam, melyeket valahogy így kezdtl: „Elek és társai...”

De a lényegről inkább! Ha visszahelyezzük eredeti kontextusukba, azaz a kötetem nyitószéjébe a magyar irodalom

egyetlen voltára, megosztottságaival együtt egybe látására, a magyar irodalom egészére vonatkozó gondolataimat, akkor (szerintem) nyilvánvaló, hogy a kortárs magyar irodalomról beszélek (nem a kezdetektől napjainkig tartó magyar irodalomról). S amit megpróbálok elmondani ezzel összefüggésben, azt azért, mert az esszé megírása előtti időszakban rendre olyan esetekkel szembesültem (ezeket tárgyalom is részletesen), melyekből azt olvastam ki, hogy sokan hajlamosak arra, hogy amikor a magyar irodalomról van szó (például egy az elmúlt negyedszázad magyar irodalmáról rendezett konferencián, vagy egy reprezentatív, a „magyar értékek külföldi bemutatása” céljából „Valamilyen módon átfogó betekintést” nyújtó antológia összeállításakor) a saját értékpreferenciáik szerinti képpel azonosítsák a magyar irodalmat. Ezzel szemben én amellet próbálok érvelni, hogy legalább ilyen alkalmakkor ne feledkezzünk meg a párhuzamosan létező más értékrendekről, s azok képviselőiről. Máskor se muszáj.

Ha jól értem, amit írsz, akkor mostantól kezdve senki ne beszéljen a magyar irodalomról, mert annak teljes szövegmenyisége számára úgyszólván befogadhatatlan. Tehát Te sem fogsz a jövőben, sem baráti társaságban, sem konferencián, sem tanulmányban értekezni a kortárs magyar líráról, mert mindent úgy sem tudsz elolvasni. Szerintem, kár lenne megfosztani hallgatódat, olvasódat okos gondolataidtól.

S mintha ebben a második írásodban is másról (vagy másról is) beszélnél, mint a köztünk (nem) lévő vitakérdésekről. Mintha ezúttal, bár kimondatlanul, már az új háromkötetes magyar irodalomtörténeti munka (*A magyar irodalom története*) mellett érvelnél, holott erről eddig szó sem volt köztünk. De ha kell, tudok rá érdemben reflektálni a fentiek szellemében: én is szívesen látom, látnám, ha láthatnám a magyar irodalomról szóló elbeszéléseket egyenrangú történeteknek. Mindez azonban már messze vezetne a könyvemtől és a Te róla alkotott véleményedtől, úgyhogy inkább

barátsággal üdvözöllek:

Elek Tibor

